

OB ŠESTDESETLETNICI PROF. DR. MARTINE OROŽEN

Nedavno je obhajala 60-letnico prof. dr. Martina Orožen, redna profesorica in vodja Katedre za zgodovino slovenskega jezika in dialektologijo na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani. Naj ob njenem življenjskem jubileju na kratko predstavimo glavne mejnike, ki so začrtali njeno življenjsko in strokovno usmeritev, ter osvetlimo temeljne kamne iz bogate zakladnice njenega plodnega jezikoslovnega raziskovanja, ki mu je jubilanтка posvetila tako rekoč vse svoje bitje in žitje.

Njena življenjska pot se je začela 12. oktobra 1931 v Turju nad Hrastnikom, v rodu slovenski zgodovini, zemljepisu in šoli predanih ustvarjalcev, kjer je vase vsrkala domačo posavsko govorico, ki ji je vzbudila raziskovalno zanimanje za jezikovno bogastvo slovenskih narečij in govorov.

Leta 1942 se je v rani mladosti soočila s kruto resničnostjo vojne, ko so ji v Mariboru ustrelili očeta kot talca. Šele po vojni je lahko obiskovala gimnazijo v Celju in leta 1951 maturirala ter se vpisala na Filozofsko fakulteto v Ljubljani. Študirala je slovenski jezik in književnost ter primerjalno slovansko jezikoslovje in leta 1957 diplomirala. Najprej je postala asistentka za staro cerkveno slovanščino pri katedri za slovansko filologijo, po reorganizaciji študija 1960 pa asistentka za zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika na Oddelku za slovanske jezike in književnosti. Od leta 1961 do 1962 se je izpopolnjevala na polonistiki in slavistiki v Varšavi; v študijskih letih 1962—1964 je bila lektorica slovenskega jezika v Krakovu, kjer je ob lektorskih obveznostih poglobljala znanje o splošnem jezikoslovju pri profesorju T. Milewskem, se seznanjala z novjšimi poljskimi jezikoslovnimi izsledki in pripravljala disertacijo iz zgodovinske oblikoslovno-skladenjske problematike slovenskega jezika. Dve leti (1967—1969) je vodila lektorat slovenskega jezika na Dunaju in v štud. letu 1978—79 v Gradcu. Leta 1966 je dokončala disertacijo z naslovom *Razvoj futurarno-modalnih gramatičnih oblik v knjižni slovenščini od 16. do 19. stoletja* in dosegla naslov doktorice filoloških znanosti. Od 1972. leta je bila docentka, od 1977 izredna, od 1984 pa je redna profesorica za zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika.

Znanstvenoraziskovalno zanimanje prof. dr. Orožne je posvečeno proučevanju slovnične zgradbe in besedišča slovenskega (knjižnega) jezika od najstarejših spomenikov slovenskega pismenstva do srede 19. stoletja. Podrobno razčlenjuje jezikovne značilnosti rokopisnih in tiskanih besedil od Brzižinskih spomenikov do moderne, jih povezuje s starocerkvenoslovanskim izročilom, sooča s stanjem v slovenskih narečjih in tako ugotavlja "zgodovinske stopnje razvoja slovenskega jezika, predvsem njegove pisne podobe". Vzporeja jih s knjižno normo sodobnega jezika in jezikovna dejstva osvetljuje s sociolingvističnimi dejavniki ustreznega časovnega obdobja.

Temeljna dognanja svojega raziskovalnega dela je profesorica Martina Orožen objavljala v slovenskih, jugoslovanskih, avstrijskih, čeških, poljskih in drugih strokovnih revijah in zbornikih. Razvrstimo jih lahko v več tematskih sklopov.

Skupina razprav monografsko prikazuje jezikoslovno delo M. Pohlina (JiS 1970/71), P. Dajnka — slovničarja in dialektologa (Študije o jeziku in slovstvu, 1973) in izpostavlja Miklošičev prispevek k oblikovanju slovenskega knjižnega jezika (Linguistica 1972); obravnava jezikovne nazore P. Trubarja (Zbornik 37. jugoslovenskog seminara za strane

slaviste, Novi Sad, 1987), S. Krelja (SSJLK 1987), J. N. Primica o normiranju skupnega slovenskega knjižnega jezika (Pontes Slavici, Gradec 1986), A. M. Slomška (130 let visokega šolstva v Mariboru, 1991), Bleiweisovega kroga (Bleiweisov zbornik 1983); predstavlja jezikoslovje v Domu in svetu (Zbornik DiS II, 1989) in pri slovenski duhovščini (Zbornik MS, Ljubljana 1989); razčlenjuje jezikovno zgradbo pri M. Kastelcu (Obdobja 9, 1989) in opredeljuje odmeve francoske revolucije v jeziku Vodnikovih Lublanskih novic (Obdobja 11, 1991; Kopitarjevi študijski dnevi 1989 in 1990, 1991).

Nekaj razprav se osredinja na jezikovno proučevanje posameznega dela ali slovnice: *Kreljeve Otroče Biblije* (študija k izdaji 1987), *Kopitarjeve slovenske slovnice* (Kopitarjevi študijski dnevi 1989 in 1990, 1991), *Slovnice J. Dobrovskega kot metodološkega vzora slovenske slovnice F. Metelka* (Praha 1982).

Drugi tematski sklop zajema razprave, ki obravnavajo kako izmed jezikovnih ravnin, besednih vrst ali slovnicih kategorij v razvoju slovenskega jezika ter dejavnike sprememb v slovnicih zgradbi: kot npr. kategorijo abstraktnih samostalnikov (SSJLK 1971), besedotvorne pomenske kategorije knjižnih besedil v začetku 19. stoletja (SSJLK 1980), določni člen (SR 1972), predložne zveze (SSJLK 1975), futuralno-modalne sisteme (Prace Filologiczne 1970), razvoj iterativov (SSJLK 1972), oblike deležnikov (SR 1971; NSVD 1977, Nahtigalov zbornik 1977), poprislovljenje prislovnih določil in odvisnikov (JiS 1978/79), oblikoslovne analogije (Dunaj 1975); stilska vprašanja jezika v Trubarjevih delih (SSJLK 1986).

Posebno mesto zavzemajo razprave, ki postavljajo v ospredje preobrazbo ter smernice slovnice zgradbe in besediščne sestava v jezikovnem razvoju na istem besedilu, t.j. prevodu Biblije od Dalmatina, Japlja (JiS 1984/85, SSJLK 1984, Dunaj 1984) do Lampeta (SAZU 1989), in razkrivajo izmenjavo jezikovnih prvin na vseh ravneh in v družbeno—kulturnem okviru.

Prof. dr. Orožnova se je poglobila tudi v raziskovanje pisne predstopnje jezika v rokopisnih spomenikih — "pravzorcih" obrednega (knjižnega) jezika v območju alpske in panonske slovenščine v času pokristjanjevanja v 9. in 10. stoletju ter ugotovila kontinuiteto med knjižnim jezikom in starejšimi obrednimi besedili (prim. *Molitveni obrazci starejših obdobj v osrednjeslovenskem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku* (SR 1986). Raziskala je tudi razmerje med najstarejšim ohranjenim zapisom obrednega besedila — Brižinskim spomenikom in staro cerkveno slovanščino (Obdobja 10, 1989).

Jubilantka je svojo raziskovalno pozornost usmerila tudi v proučevanje razvoja slovenskega besedišča, strokovnega izrazja posameznih področij in zvrstnosti slovenskega jezika v njegovi zgodovini. Tako je od l. 1973, ko je ovrednotila *Leksikalni doprinos Koroške k slovenskemu knjižnemu jeziku v 18. in 19. stoletju* (SSJLK 1973), sledila vrsta razprav z besediščno problematiko: — v časovnem prerezu je orisala *Besedno-frazeološki razvoj slovenskega knjižnega jezika v 18. stoletju* (International Journal of Slavic Linguistics & Poetics 1982); — v slovskih delih je razčlenila *Govorno in knjižno besedišče v Megiserjevem slovarju 1744* (SR 1989) in označila *Dalmatinov register — prvi sinonimni slovarček slovenskega knjižnega jezika* (JiS 1983/84) ter *Pomensko in stilistično izrabo "Registra" v sobesedilu Dalmatinove Biblije* (Obdobja 6, 1986); — na jeziku protestantskih piscev je prikazala razvoj slovenskega knjižnega besedišča od Trubarja dalje (JiS 1986/87). Posebno zanimanje je namenila obravnavi sopomenskosti (prim. *Dalmatinov Register in še Sinonimična funkcija leksikalnih srbohrvatizmov v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja* (NSVD 1983); *Narečni kontaktni sinonimi v Dalmatinovem prevodu Biblije* (SAZU 1989).

Jezikovno oblikovanje oz. razčlenitev posameznih zvrstnih besedil in slovenskega strokovnega izrazja (zlasti liturgičnega) obsegajo naslednje razprave: *Jezik učnih knjig v 19. stoletju* (SSJLK 1979); *Uradovalna slovenščina v drugi polovici 18. stoletja* (Obdobja 1, 1979); *Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja (Ob Cigaletovem terminološkem slovarju 1880)* (Slovenski jezik v znanosti 1986); *Liturgična terminologija v zgodovinskem razvoju osrednjega in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika* (Die Slawischen Sprachen

1985); *Sledovi starocerkvenoslovanske liturgične terminologije v razvoju slovenskega knjižnega jezika* (NSVD 1986), Fran Miklošič — raziskovalec obredne terminologije (Miklošičev zbornik 1991).

Prof. dr. Orožnova se je posebej posvetila raziskovanju slovenskih knjižnih različic v 18. in 19. stoletju na Koroškem, Štajerskem in v Prekmurju (NSVD 1981; Obdobja 2, 1981), zlasti vzhodnoslovenskega obrednega knjižnega jezika v Prekmurju in Porabju (npr. razprave v ČZN 1973, Zborniku Štefana Küzmiča 1974; Szombathely 1988; Slavica Slovaca 1989).

Vrsta bibliografskih enot zajema tudi prispevke o *Oblikovanju slovenske knjižne norme* (NR 1969), o *Knjižni normi in umetniškem jeziku v časovnem razvoju* (Linguistica 1975), o *Jezikoslovju in knjižni normi v 19. stoletju* (NSVD 1976), o *Začetkih slovenske jezikoslovne misli* (JiS 1970/71), *Kulturi slovenskega jezika v zgodovini našega jezikoslovja* (JiS 1970/71).

Narečjeslovne razprave lahko razdelimo v več podskupin. Prva obravnava različne vidike razmerja med narečjem in knjižnim jezikom oz. zgodovino slovenskega jezika, npr. *Narečje in knjižni jezik* (SSJLK 1988), *O zgodovini slovenske dialektologije* (Poradnik Językowy 1959), *Dialektalna leksikalna interferenca v zgodovinskem razvoju slovenskega knjižnega jezika* (SSJLK 1983). Narečja so živi vir in kazalec starejših razvojnih stopenj, pojavov in oblik zgodovinske slovnice zgradbe, zato posamezni narečni pojavi služijo za osvetlitev zgodovinskega jezikovnega razvoja in so vpleteni kot potrjevalno, primerjalno gradivo za starejše razvojne stopnje glasoslovnih, oblikoslovnih, besedotvornih in leksikalnih pojavov in prvin v večino zgodovinskih jezikoslovnih razprav.

Posebej so obravnavane narečne besede v posameznih delih pri določenih avtorjih: *Prisotnost dialektizmov v jeziku Jurija Dalmatina* (Krški zbornik 1977) in *Dialektizmi v Kranjčevem romanu Strici so mi povedali* (SR 1983).

Slavljenka je posvetila del svojega časa zapisom narečij in govorov v svojem domačem kraju in drugod po slovenskem prostoru: za splošnoslovanski lingvistični atlas je prispevala fonološke opise za kraje Komen, Pomjan, Šmarje pri Jelšah.

Zadnji sklop njenega strokovnega dela zavzema etnolingvistična razčlenitev jezikovnih značilnosti posameznih leposlovnih del 19. stoletja in literarnih vrst — pravljice, legende, pripovedke — na prelomu 19. in 20. stoletja (Obdobja 4, 1983); satire in humoreske: Jurčičeva Kozlovska sodba v Višnji Gori (JiS 1980/81), semaziološki vidik: Trdinova Kresna noč (1980), arhaizacija: Jurčič—Levstikov Tugomer (SR 1981), jezikovni izraz kot odraz ljudske duhovne in materialne kulture: pripovedna proza 19. stoletja (GSED 1980).

Njen bibliografski opus, ki zajema skoraj sto enot, obsega tudi ocene, poročila o posameznih slavističnih in lingvističnih kongresih, jezikoslovnih publikacijah in knjigah (npr. Bajčevo Besedotvorje slovenskega jezika (JiS 1960/61), Poljska knjiga o vprašanjih splošnega jezikoslovja (JiS 1970/71) itd.).

Kot predavateljica in nadaljevalka Ramovševega dela je profesorica Martina Orožen posredovala mnogim letnikom slavistov vednost o zgodovinski slovnici (konzonantizmu in oblikoslovju) ter jim približala starejšo slovensko tvornost in jih seznanila z njeno jezikovno podobo ter razvojnimi dejavniki in spremembami. S svojo materinsko toplino in pripravljenostjo svetovati je študente navdušila tudi za ta, danes manj popularni del slovenskega jezikoslovja in jih spodbudila k raziskovanju posameznih jezikovnih prvin v besedilih starejših obdobj.

Poleg rednih pedagoško-znanstvenih obveznosti je opravljala tudi vrsto občasnih strokovno-organizacijskih dejavnosti; med drugim je bila predsednica poletnega Seminarja za slovenski jezik, literaturo in kulturo l. 1975 in 1981, je članica organizacijskega odbora za Seminar SJLK, bila je predsednica Komisije za stike z zamejskimi Slovenci (1981—1986), vodja Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik SAZU (1977—1984), članica Znanstvenega sveta istega inštituta in članica upravnega odbora Komisije za

historične slovarje (do konca 1985. leta), članica-sodelavka Slovenske matice v Ljubljani, članica občinske kulturne skupnosti Ljubljana-Šiška, predstojnica Oddelka za slovenske jezike in književnosti l. 1984–86, predsednica SD Ljubljana (1979–81), od l. 1989 pa je predsednica SD Slovenije, itd. S predavanji je sodelovala na različnih univerzah, kjer je študijsko bivala (npr. v Tübingenu, Minsku, Gradcu, Regensburgu itd.). V študijskem letu 1990/91 je bila en semester gostujoča profesorica graške univerze. Z referati sodeluje skoraj na vseh slovenskih, jugoslovanskih in tudi mednarodnih slavističnih seminarjih, simpozijih, zborovanjih in kongresih.

Naj ji ob njenem jubileju iz srca zaželimo še mnogo ustvarjalnih let, s prošnjo, da bi svoj široko zastavljeni znanstvenoraziskovalni in pedagoški delež, ki ga je prispevala slovenistični stroki, strnila tudi v knjižni podobi.

Irena Orel – Pogačnik